

TARTALOMJEGYZÉK

1. ELŐSZÓ	2
2. ELŐZMÉNYEK	3
<i>2.1. Széchenyi és Wesselényi munkássága.....</i>	<i>3</i>
3. A MAGYAR LÓVERSENYZÉS ÉS LÓTENYÉSZTÉS ARANYKORA	9
<i>3.1. Leveldi Kozma Ferenc munkássága.....</i>	<i>9</i>
<i>3.2 Társadalmi hatás.....</i>	<i>12</i>
<i>3.3. A versenynapok</i>	<i>14</i>
<i>3.4. A nézőtér.....</i>	<i>15</i>
<i>3.5 Az társadalmi reprezentáció eszköze</i>	<i>17</i>
<i>3.6. Istállótulajdonosok.....</i>	<i>19</i>
<i>3.7. Zsokék.....</i>	<i>20</i>
<i>3.8. Híres lovak.....</i>	<i>22</i>
<i>3.9. Falkavadászat és agarászat.....</i>	<i>23</i>
4. BEFEJEZÉS	26
BIBLIOGRÁFIA.....	27
<i>1.1. Források</i>	<i>27</i>
<i>1.2. Szakirodalom.....</i>	<i>27</i>
<i>1.3. Újságok.....</i>	<i>28</i>
<i>1.4. Internetes címek</i>	<i>28</i>
MELLÉKLET	29

1. ELŐSZÓ

Sokakban elevenen él az a mondás, hogy a *magyar lovas nemzet*. Ugyanakkor lovas történelmünkben is érdemes egy meghatározott korszakot kiemelni, amikor ennek a mondásnak a jelentősége megsokszorozódott, és nem véletlenül nevezik ezt az időszakot a magyar lóversenyzés és lótenyésztés aranykorának. A téma napjainkban egyre aktuálisabbá válik, ugyanis értékes gazdasági lehetőségeket rejt magában (sport, szerencsejáték, turizmus) a kulturális jelentőség mellett. Ezért fontos a korábbi tapasztalatokat összegezni, és lehetőség szerint azokat a jelenkorban a legmegfelelőbb módon hasznosítani.

A téma szerteágazósága miatt nehéz róla átfogó képet adni. Sokan foglalkoztak a dualizmus kori lóversenyzés különböző aspektusaival, de még mindig nem sikerült a fontosságát teljes mértékben tudatosítani.

Munkámban az Osztrák-Magyar Monarchia időkeretében szeretném bemutatni a magyar lóversenyzés történetét, kitérve annak elsősorban társadalmi, valamint gazdasági és politikai hatásaira. A források megválasztásában meghatározó szerepe volt annak a nézetnek, miszerint a lóversenyzés világa által újraértelmezhetőek a kor mindennapjai, ezért is jelennek meg a munkában mérvadó kútfőkként a korabeli sajtótermékek. A kutatásban motiváló tényező volt egyrészt a személyes érintettség, másrészt pedig a téma újdonsága és izgalmassága. A dualizmus társadalmában egyébként is felértékelődött a sport szerepe, de a lóversenyzés és a lótenyésztés gazdasági és politikai lehetőségeket rejtett magában.

A címben szereplő Wesselényi idézet 1829-ből¹ származik, ennek ellenére egy olyan előremutató és tanulságos vélemény fogalmazódik meg benne, ami örökérvényűvé teszi, és alapot ad ahhoz, hogy a dualizmus kori magyar lovászat értékelésekor is hivatkozni lehessen rá.

A munka célja a dualizmus kori magyar lóversenyzés különböző aspektusait érintve felhívni a figyelmet annak társadalomra, gazdaságra és politikára gyakorolt jótékony hatására. A teljeskörű kép kialakításához azonban az ellenérvek és kételyek megvilágításra is szükség van.

¹ BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *A' régi hires méneselek egyike' megszűnésének okairól*. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István Könyvnyomtató- Intézete, 1829.

2. ELŐZMÉNYEK

„*A magyar ló! Színes fogalom, amely a világ bármely részén barátokat, sőt regényírókat és rajongókat teremtett magának*”²

A munka központi témájának tárgyalása előtt mindenképpen ki kell térni a lótenyésztés aranykorát megelőző folyamatokra és eseményekre, azaz a hazai lóversenyzés megteremtésére.

2.1. Széchenyi és Wesselényi munkássága

A magyar lótenyésztés javítására irányuló törekvések már a XVIII. század végén megjelentek, és ebben II. József királynak és Csekonics József kapitánynak kiemelkedő szerepe volt. II. József 1784. december 20-án hagyta jóvá a *mezőhegyesi* ménesbirtok alapításának tervét, majd nem sokkal később, 1789-ben megkezdte működését a *bábolnai* császári és királyi ménes. Ekkor még külkereskedelmi és katonai célokra tenyésztettek lovakat, de a későbbiekben éppen ezek voltak a magasszintű lótenyésztés alapjai. Ezt az állítást Lovik Károly a következő visszatekintéssel támasztotta alá: „*A jó katonaló csakugyan az, amit ma a félvér-lótenyésztés terén, mint lefőbb eredményünket a világ kirakatába állíthatunk.*”³

Gróf Széchenyi István előtt meg kell még említeni gróf Hunyadi József lóversenyzésre irányuló kísérleteit is. 1814-től 1821-ig minden májusban és gyakran szeptemberben Keszi birtokán versenyeket rendezett, ahol néha az uralkodó ház tagjai is megjelentek⁴, amellet, hogy a magyar főurak és dámák legtöbbje képviseltette magát.⁵ Ezeken a megmérettetéseken nem a nyeremény számított, hanem a lovak képességeinek összemérése, a tenyészanyag próbatétele. (A futtatások eredményei a Pferde Renn-Registerben maradtak fenn.) A lóversenyzés intézményesülése angol minta alapján a későbbiekben történt meg.

² LOVIK KÁROLY: *A lovassport története*. Budapest, Noran Kiadó, 2000. 78.

³ Uo.: 79.

⁴ DR. FEHÉR DEZSŐ: *Az angol telivér Magyarországon*. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó. 1990. 16-17.

⁵ GYÖRFFY-VILLÁM ANDRÁS-HECKER WALTER-JANKOVICS MARCELL-SZELESTEY LÁSZLÓ: *Lovas nemzet-A magyarság és a ló évezredekén átívelő barátságáról*. Budapest, Helikon Kiadó, 2004. 65-66.

A „legnagyobb magyar” gyakorlott lovasként⁶ hamar felismerte a lótenyésztésben és lóversenyzésben rejlő még kiaknázatlan lehetőségeket, és ebben hatalmas szerepe volt angliai útjainak. 1815. október 19-én érkezett meg Londonból Newmarketbe⁷, az angol lóversenyzés központjába. Élénk figyelemmel vizsgálta az itteni technikai és kulturális vívmányokat, melyeket hazájában honosítani tervezett, és nem véletlen, hogy első ilyen jellegű munkálkodása a lóversenyzésre irányult. Később szoros barátságot kötött azzal a báró Wesselényi Miklóssal, aki korának egyik emblemikus férfiúi alakja volt, mivel kiváló sportoló, többek között tapasztalt lovas hírében állt, és akivel 1822-ben ismét Angliába utazott.⁸ Megnézték a híres idomítótelepeket, a királyi ménest és a kor kiemelkedő teljesítményű versenylovait. A szigetországból látottak mély benyomást hagytak mindkettejükben, és hazájukban is szorgalmazni kezdték a lóversenyzésben rejlő lehetőségek kiaknázását. A kezdeti próbálkozások sikerességének hatására Széchenyi 1822. január 14-én Bécsben egy találkozót hívott össze, amelyen eredetileg gróf Hunyady József elnökölt volna, azonban mivel ő január 11-én meghalt, így Széchenyi maga vette át a vezetést. A legtöbb meghívott nem jött el, a többiek pedig érdektelenséget mutattak, azonban ez nem vette el a gróf kedvét. A nagy újítókra jellemző, hogy másképp látják a világot, mint kortársaik, ezt történt Széchenyi esetében is. Előre látta a lóversenyzés jótékony hatását, de hosszú út vezetett a sikerhez. A kételkedők nemcsak az alapkövek letételénél, hanem a későbbiekben, a más intézményesült lóversenyzés korában is hangot adtak vádaiknak. 1826-ban Pozsonyban tartották az első versenyt, amely nagy sikert aratott. Azért esett Pozsonyra a választás, mert a császári udvar félt attól, hogy ha Pesten rendezik meg, nem tudják megfékezni a nagy tömeget, amely esetleg fellép a hatalommal szemben. Ebből is láthatjuk, hogy mekkora társadalmi erő összpontosult egy-egy verseny folyamán, hiszen találkozási pont volt különböző eszmék és emberek számára azáltal, hogy mindenki számára nyitott volt.⁹ A sikerre való tekintettel a futam után rögtön kihirdették a jövő évi pesti versenyt. Széchenyi még Pozsonyban megírta a „Magyarországi lópályáztatásnak törvényei” címet viselő első versenyszabályzatot. A későbbiekben is megfigyelhető, hogy még a

⁶ 1. számú melléklet: *Széchenyi lovon*

⁷ Az angol telivérvilág központja 1766-tól Londontól északra található mintegy 90 kilométerre.

⁸ DR. FEHÉR DEZSŐ: *Gróf Széchenyi István művei-előadássorozat születésének 200. évfordulója alkalmából-II. Lovakról*. Széchenyi Alap. 1991. 5-6.

⁹ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 21-22.

versenyidény áprilisi megkezdése előtt az év elején kihirdették a versenyszabályzatot. A sajtóban is fontos hírként közölték le ezeket.¹⁰

1827. június 6-án kezdték meg a „Pesti gyepen”¹¹ való angol mintájú futtatásokat, az első meeting e hónap 15-én ért véget. Báró Wesselényi Miklós írt erről egy beszámolót, amely az első igazi turfriportnak minősíthető, és a Tennecker-féle Jahrbuch für Pferdezuucht 1828. januári számában publikálták.¹² Ebben a riportban alátámasztást nyer az a feltételezés, hogy a turf az egész társadalmat megmozgatta, sőt a Monarchia, ezen belül is a magyarok a nemzetközi érdeklődés középpontjába kerültek. Ezt erősítik meg azokat a külföldi sajtóbeszámolók, amelyek részletesen tájékoztattak az első pesti futtatásokról. Gyönyörű hintókkal magasrangú személyek érkeztek, de mellettük megjelentek az egyszerű néprétegek képviselői is. A páholyok megteltek, a káprázatos ruhákba öltözött hölgyek gyöngyszemekként csillogtak a sokaságban. Középpontban a ló, a nők és a nyeremény állt. A Wiener Moden Zeitung 1827. július 14-én és 17-én megjelentetett számában a magyar lóverseny hangulatáról írt: „Természetes, hogy az itt új, lelkes hazafiassággal és önzetlen buzgalommal létrehozott lóverseny-vállalkozás az általános érdeklődést felkeltette, és így nem különös, hogy az első napon a nehéz és nyomott időjárás ellenére az innen kb.1 órányira fekvő pályán sokezres tömeg találkozott.”¹³

1828-ban jelent meg nyomtatásban Széchenyinek a Lovakról című munkája, amelyet gróf Hunyady József emlékének ajánlott. Az időzítés nem véletlen, hiszen így akarta keretbe foglalni a nemrég történt eseményeket. A társadalom érdeklődését kellőképpen felkeltette a turf, Széchenyi pedig ezzel a munkával a lóversenyek intézményesülési folyamatát akarta tudatosítani. „Amely gazdaságbeli tárgy hasznot hajt, annak előbb utóbb sikere leszen: amely pedig hasznot nem hajt, annak előbb utóbb biztosan vége szakad.”¹⁴ Ezzel fogalmazta meg azt az alaptételt, ami a mai napig a lótenyésztés és a lóversenyzés mozgatórugója: a *haszon*. Báró Wesselényi Miklós A’ régi híres méneseink egyike’ megszűnésének okairól címmel 1829-ben kiadott munkájában hasonló véleményt fogalmazott meg: „Henyetelenség, szűnő csend vagyon mindenütt, ’s mindenben, a’hol és a’honnan hasznot remélni nem lehet... Minden országoknak, a’hol a’ lótenyésztés virágzásra jutott, példája azt mutatja: hogy az abból **nyerő**

¹⁰ Országos Hírlap, 1899. január 1. : „Versenyfeltételek”. 11. - <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00404/pdf/00404.pdf> (2013.01.06.)

¹¹ A mai Üllői út és Soroksári út közötti homokos terület.

¹² DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 23-25.

¹³ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 26-27.

¹⁴ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: Lovakról. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1828.

vagy **nyerhető** haszon vitte azt elé.”¹⁵ Ezek a gondolatok alapozták meg a lóversenyzés fejlesztésének lehetőségét, ami a dualizmus korában nyomon is követhető. A haszon, illetve a nyereség hangsúlyozásának hatalmas jelentősége volt, és van is, mivel ez teszi időtlenné a lóversenyek fontosságát, alapot adva többek között annak is, hogy a jelenkorban foglalkozzunk ezzel a témával. Mindketten hozattak be Angliából kiváló telivéreket, emellett pedig műveikben részletesen elemezték a lótarítás- és tenyésztés gazdasági vonatkozásait, és olyan tanácsokkal látták el olvasóikat, amelyek korunkban is jól hasznosíthatóak. Mindkettejüknél megjelenik az a vélemény, hogy az uralkodónak rendeletek által kell segíteni, az embereknek pedig ki kell aknázni az ország lehetőségeit, ugyanis hazánkban a kedvező természeti adottságok miatt olcsóbban fel lehet nevelni a lovakat. A fő cél, hogy mindenki tenyészthessen lovakat, ugyanakkor biztosítva legyen azoknak jó áron való eladása.¹⁶ Elgondolásuk szerint angol ménlovakkal való fedeztetés által javítani lehetne a magyar állományon, és ezt ők a gyakorlatban is megvalósították, aminek eredménye a magyar lóversenyzés aranykorában, a századforduló éveiben volt tapasztalható.¹⁷

Ami az írásos forrásokat illeti, nagyon jelentősnek számít az 1829-ben megjelent Gyepkönyv, és az Országos Méneskönyv, amit 1832-ben gróf Nádasdy Ferenc adott ki. Az utóbbi az angol General Stud Book¹⁸ mintájára készült, amely mutatja, hogy a magyarok igyekeztek a nemzetközi élvonalba felzárkózni.¹⁹ Ezek a jegyzékek is segítették a magyar lóversenyzés intézményesülését, nyomonkövethetővé tették a fejlődést, sőt új gazdasági lehetőségnek, a kiváló ménekkel való fedeztetésnek, ezáltal pedig a minőségi javulásnak is alapot szolgáltattak.

Széchenyi már a Lovakrulban megfogalmazta a társadalmi szerveződés legideálisabb formáját: „Egy mindég fennmaradó Lótenyésztő Egyesület. Ez azt eszközli, hogy a’ dolog a’ legnagyobb Kiterjedésre és Publicitásra jöjjön, melly nélkül az soha igazi Megkedveltetésre ’s Divatra nem emelheti magát.”²⁰ Művében leírtakat a gyakorlatban is sikerült megvalósítani, és ennek a későbbiekben is óriási jelentősége volt, amit nagyon jól bizonyít az, hogy a

¹⁵ BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *A’ régi híres ménesek egyike’ megszűnésének okairól*. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István Könyvnyomtató- Intézete, 1829. 9.

¹⁶ BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *Teendők a lótenyésztés körül*. Kolozsvár, Barráné és Stein tulajdona, 1847. 8-9.

¹⁷ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 117-122.

¹⁸ Angoltelivér-ménescönyv, 1793-ban jelent meg első kötete.

¹⁹ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 95.

²⁰ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: i. m. 1828.

dualizmuskori lóversenyzés ügyét a különböző egyesületek irányították, és vitték előbbre. 1830-ban létrehozta a Magyar Állattenyésztő Társaságot, amely 1835-től a Magyar Gazdasági Egyesület nevet viselte. Ez a szervezet volt felelős a magyar lótenyésztés- és versenyzés támogatásáért és ügyének előmozdításáért. Mindamellett, hogy az újságok szenzációként számoltak be a lóversenyekről, fontos kiemelni az éles kritikákat is, amelyek hatására 1838-ban megjelent Széchenyi egy újabb munkája, ami a „Néhány szó a lóversenyzés körül” címet kapta. A munkában Széchenyi főképp a korabeli sajtóban megjelent vádak ismertetése és elemzése után reagál azokra. A legszembetűnőbb, amire a legélesebben válaszol az író, az a lóversenyek haszontalanságának vádja. Többen is kételkedtek abban, hogy lovak futtatásából az állam és az emberek is haszonban részesülhetnek. Határozott stílusban adta meg válaszát, amelyben a nyereményeket, a fogadásokat és a minőségi lótenyésztéssel létrejövő külkereskedelmet hozza fel érvként. Munkám célkitűzésének szempontjából is jelentős ez a kritika, hiszen megkérdőjelezi a lóversenyzés jótékony hatását. Ezt ugyan maga Széchenyi és a dualizmuskori eredmények is megcáfolják, de az objektív vizsgálódás érdekében szemelőtt kell tartani ezt a nézőpontot is.

A lovak és a lóversenyzés történetének fonalán továbbhaladva elérkeztünk a szabadságharc éveihez. Széchenyi lova, Nelson 1847-ben még győzni tudott a pesti gyepen, gazdájának azonban már nem volt ideje a versenyek látogatására. A harcokat a magánménések nehezen vészték át, de az állami méneseket nem érte nagyobb kár, ami a katonai igazgatással magyarázható. 1852. június 8-án újra megnyílt a versenytér, ennek pedig nem meglepő oka volt. Az abszolutista kormányzás ellenére szükségesnek érezték Pest város tanácsának vezetői a lóversenyzés folytatását, ennek gazdasági és társadalmi okai voltak. Egyrészt csak így javulhatott a lótenyésztés, másrészt az emberek igényelték ezt a fajta szórakozást. A korabeli társadalmi elzárkózottság a turfon való részvétellel feloldódott, különböző anyagi helyzetű emberek egy helyen tömörültek. Ugyanakkor a lóverseny újabb ellentéteket szült.²¹ A korábban Batthyány Kázmér birtokaként működő Kisbér 1853. július 8-án katonai ménesnek lett nyilvánítva, és ezután megkezdődött az angol telivérek importja Angliából, amiben Ritter Ferenc vezérőrnagynak volt mérvadó szerepe. Ez hatalmas jelentőséggel bírt, aminek a dualizmus korában volt igazi haszna. Mindemellett a ló és lovaglás iránti töretlen vágyat jelzi az 1857-ben

²¹ <http://tortenelemszak.elte.hu/data/4128/tuli.pdf> (2012. 11. 03.)

Ybl Miklós tervei alapján épített Nemzeti Lovarda.²² ²³ A társadalom minden rétegét megmozgatta a turf, így nem véletlen, hogy a sajtó figyelmét is felkeltette, melynek egyik fontos hozadéka az 1858-tól megjelenő *Lapok a lovászat és vadászat köréből* volt, ez későbbiekben egyszerűen csak *Vadász- és Versenylap* címmel jelent meg. 1860. május 6-án Ferenc József császár és király 302 456 forint névértékű felajánlásával létrejött a Magyarországi Lótenyésztési Alap, amely a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe tartozott.²⁴ Ezzel megvalósult Széchenyi és Wesselényi (korábban már említett) azon irányú javaslata, hogy a lóversenyzést az uralkodónak, illetve az államnak is támogatnia kell. Ezekkel az alapokkal indult a magyar lótenyésztés, 1867 előtt már kialakultak az igazi magyar fajták, mint például a nóniusz, a gidrán, a shagya-arab és a kisbéri félvér.

Az előzmények bemutatásával megalapozódott a munka fő témájának, a dualizmus kori magyar lóversenyzésnek a vizsgálata. Nagyon fontos irányelvek születtek ekkor, amik a Monarchia keretein belül valósultak meg, hiszen ekkor teremtdtek meg azok a gazdasági, politikai és társadalmi feltételek, amelyek az általános fejlődés mellett ezt is lehetővé tették.

²² Az első állandó lovarda az Ötpacsirta utcában.

²³ 2. számú melléklet: *A Nemzeti Lovarda épülete*

²⁴ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 36-37.

3. A MAGYAR LÓVERSENYZÉS ÉS LÓTENYÉSZTÉS ARANYKORA

Az 1867-es kiegyezés közvetett értelemben véve elősegítette a magyar lóversenyzés kibontakozását: megteremtette azokat a jogi, gazdasági és társadalmi alapokat, amelyek keretében a korábban elhintett törekvések kibontakozhattak.

A munka fő témáját Krúdy Gyula *A kékszalag hőse* című regényének segítségével szeretném illusztrálni, természetesen ragaszkodva a valósághoz. A mű azért is érdekes, mert középpontjában a lóverseny áll, ugyanakkor kirajzolódik, hogy mennyire szerteágazó ez a téma (politika, gazdaság, családi élet, szórakozás). Ez is bizonyítja, hogy a lóversenyek világa a kor egyik megkerülhetetlen színtere volt. Érdekes módon keveredik a valóság és a fikció a regényben, hiszen szereplőiben létező, illetve valaha létezett személyekre ismerhetünk rá. Nagyon pontos képet fest a korabeli társasági életről, nemcsak a lóversenyeken, hanem a kávéházak világában, a különféle bálokon és vadászatokon. Ugyanakkor precíz leírásaiból a kor szokásait és divatját, sőt „pletykáit” közelebbről is megismerhetjük. A technika, a sajtó, az információszerzés és a közlekedés fejlődése is szembetűnő a könyvben.

3.1. Leveldi Kozma Ferenc munkássága

Bár az osztrák-magyar kiegyezés egyesek szemében rövidtávon megalkuvásnak tűnhetett, hosszútávon azonban jótékony hatással volt a magyar területeken való általános fejlődésre. Ezt bizonyítja, hogy miután 1868. december 28-án Mengen ezredes a császári udvar képviselőjében átadta Leveldi Kozma Ferencnek az állami ménesek feletti felügyelőséget, a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium lótenyésztési osztályának vezetőjeként a magyar méneseket hamar felvirágoztatta. Ugyan az osztrákok kételkedtek a magyar vezetés sikerében, hamar kiderült, hogy ez alaptalan volt. Leveldi Kozma Ferenc tevékenységének hangsúlyozása nagyon fontos, hisz az ő irányítása alatt került a magyar lóversenyzés és lótenyésztés magas fokra. Támogatta a telivérttenyésztést, ugyanakkor a széles köztenyésztésre

is gondolt.²⁵ Lehetővé tette a tulajdonosok számára az érdekérvényesítést azáltal, hogy lótenyésztő bizottmányt alakított ki, ami 1878-ban kilenctagúvá vált, és ezért „Kilences Bizottmány” néven vált ismertté. Ez a Bizottmány Ferenc József 1860-as felajánlásával jöhetett létre, két fő feladata pedig a minőségi telivérbehozatal, és ezeknek a magyar tenyésztők számára történő kedvező értékesítése volt. Ezzel pedig megvalósult a Széchenyi és Wesselény által megfogalmazott mérvadó gondolatok egy része. (A második világháborút követően megszűnt létezni a 85 évet megélt szervezet, amely fontos szerepet játszott a lovasügy előremozdításában.) A megfontolt irányítás eredményeképpen az 1878-as és 1900-as párizsi világkiállításon a magyar lovak nagy sikert arattak, ami a külkereskedelemben anyagilag is változást hozott: a századfordulón 920 000-es lólétszám mellett 50-60 000 lovat értékesítettek évente külföldön.²⁶ Az 1878-as évben megjelent Veterinarius számai is kiemelten foglalkoztak a világkiállítás történéseivel, és nemzeti büszkeségről ad tanubizonyságot a következő részlet: *„A párisi lókiállítás mint ezt a kereskedelmi Miniszterium közli befejeztetett. Magyarország teljes sikert aratott. Minden államok közül egyedül Magyarországnak jutott a legnagyobb kitüntetés : nagy arany érem, melyet az állami ménesekről kiállított lovakért nyert el. A lótenyésztés emelésére alakult részvény társaság. 29 drb. kiállított lováért, melyeket egy Francia nagy tenyésztő a kiállítás másod napján tenyésztési célból vett meg, ezüst érmet kapott. Kiállításunk fényes eredménye nagyban fogja előmozdítani a magyarországi lókitelt.”*²⁷ A szaklapban egyébként is folyamatosan tudósítottak a legfrissebb lóversenyzési fejleményekről, így például az 1879-es lókitelti tilalomról²⁸, lókiállításokról,²⁹ vagy éppen a turfon történt érdekes eseményekről.

Gazdaságilag nemcsak az exportban, hanem a fogadásokban is hatalmas lehetőségek rejlettek, amit már Széchenyi is megfogalmazott. A reformkorban még tilos volt fogadni, ám 1864-től a Nemzeti Kaszinó ún. Betting Roomjában a részvényesek megtehették tétjeiket. A fordulatot 1868-ban az első bukmékerek feltűnése jelentette, majd az igazi változást az ettől sokkal népszerűbb totalizátor 1871-es megjelenése hozta.³⁰ Egyrészt nőtt a pénzforgalom,

²⁵ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 70-72.

²⁶ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 74-75.

²⁷ Veterinarius, 1879. 7. száma: „Személyi hírek”- http://konyvtar.univet.hu/regi/digitalib/Veterinarius/1879_049-056.html (2013.01.06.)

²⁸ Veterinarius, 1879. 4. száma: „A lókitelti tilalom”- http://konyvtar.univet.hu/regi/digitalib/Veterinarius/1879_025-032.html (2013.01.06.)

²⁹ Veterinarius, 1879. 13. száma: „A lókiállítás a székesfehérvári országos tárlaton”- http://konyvtar.univet.hu/regi/digitalib/Veterinarius/1879_097-104.html (2013.01.06.)

³⁰ http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn4 (2012. 11. 02.)

másrészt pedig az addig passzív nézők „aktívvá” válhattak azáltal, hogy pénzzel szálltak be a játékba. Ebből a nézőpontból azt is mondhatjuk, hogy társadalmi kiegyenlítő szerepe is volt. Nagyon érdekes jelenség a sajtóban is megjelenő esélylatolgatás³¹. Komoly érveléseket olvashatunk egy-egy ló mellett, vagy éppen „istállótitkokat”³² ismerhetünk meg, amiket érdemes volt figyelembe venni a tétek megtételénél. Természetesen nem szabad megfeledkezni a jegyárakból befolyó pénzről, ami ugyancsak a gazdasági hasznosság mellett szól. Széchenyi szerint a lovasoknak jelentős ösztönzés kell, ami a nyeremények folyamatos növelésével volt elérhető.³³ A díjak közül a Király-díjat, a Kanca-díjat és a Kozma Ferenc tiszteletére alapított emlékdíjat fontos kiemelni. „*A százezerkoronás Király-díj rengeteg közönséget vonzott ki a turfra. József főherczeg és Augusztá főherczegasszonyával az élen, jelen volt az arisztokrácia teljes számban. Tíz telivért nyergeltek fel a nagyértékű díjért. A fogadások leginkább Horkayt és Rother Stadlt támogat ták, de sok híve volt a Springer istálló küldöttjeinek Elmore és Elzevirnek is. Közvetlen a start előtt a betegnek híresztelt Horkay lett az első.*”³⁴ A versenyek eredményének összege változó volt, ezzel arányosan pedig az egyes versenyek jelentősége is változott. Az Országos Hírlap 1898 január 1-jén megjelent számában közölte az azévre előrelátott versenyek nyereményeinek összegét: a Királyné-díj összege 50 000 korona, a Jubileum-díj szintén 50 000 korona, a Király-díj 100 000, míg a Szent István-díj 80 000 korona volt.³⁵

Mindemellett a Lovakról című munkában hangsúlyozott egyesületi rendszer is egyre jelentősebbé vált, ezt jelzi például az 1890-ben létrehívott Úrlovasok Szövetkezete, amely nem hivatásos lovasokból álló testületként vidéki versenyek rendezésével próbálta meg a magyar lóversenyzés ügyét előremozdítani.³⁶ Wesselényi lóvásárookra vonatkozó javaslata³⁷ is megvalósulni látszott, hiszen 1878-tól Pesten már vásárokat tartottak.³⁸

³¹ Országos Hírlap, 1898.03.17.: „A derby favoritja” 10.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00118/pdf/00118.pdf> (2013.01.06.)

³² Országos Hírlap, 1898.01.05.: „A Dreher-istálló jockeyje” 11.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00047/pdf/00047.pdf> (2013.01.06.)

³³ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: i. m.

³⁴ Budapesti Hírlap, 1907 májusi száma.- <http://www.huszadikszazad.hu/1907-majus/sport/a-kiraly-dij>

³⁵ Országos Hírlap, 1898.01.01., 28.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00043/pdf/00043.pdf> (2013.01.06.)

³⁶ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 98.

³⁷ BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *A' régi híres ménesei egyike' megszűnésének okairól*. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István Könyvnyomtató- Intézete, 1829. 70-72.

³⁸ Uo.

A közlekedési viszonyok javulásával és a korszerű városligeti pálya 1880-as átadásával, amely a város központi részén helyezkedett el, egyre tömegesebbé váltak a lóversenyek. A pálya nagyobb publikumot tudott befogadni, amire szükség is volt, mert rengetegen látogattak ki a turfra. Jókai Mór is hangsúlyozta az új pálya fontosságát: *„Jelenleg a Városliget Budapest népéletének a gyűjtő medenczéje az év minden szakában. Nem csoda, ez van a városhoz a legközelebb s maholnap már benne lesz. Itt találkoznak, sőt egymással össze is vegyülnek a high life élvezetei a low life mulatságaival. Egyszer a népliget a színhely, a köznép a szereplő, az elegáns világ a néző; máskor a turf, a corso képezi az arénát, a hol a crème a szereplő s a plebs a néző.”*³⁹

3.2 Társadalmi hatás

Ha a turf résztvevőinek társadalmi helyzetét megvizsgáljuk, megkapjuk a főváros, illetve az ország társadalmi képét és viszonyrendszerét. A lóversenyre járó emberek között alapvetően két típust lehet elkülöníteni: a nézőt és a résztvevőt. A résztvevők közé a zsokét és a lovak körüli személyzetet sorolhatjuk, a bíróval és a többi pályán dolgozó munkással együtt. A nézők között azonban sokkal összetettebb a tagoltság. Vannak aktív szereplők, akik lovakat futtatnak. A lótartáshoz hatalmas vagyon és erkölcsi feddhetetlenség kellett, ami a nemesség körére volt elsősorban jellemző.⁴⁰ A többi néző nem tekinthető teljesen passzívnak, hiszen a fogadások által részben „tevékeny” válhattak. Korábban már utaltam arra, hogy a társadalmi zárkózottság feloldódott a turf által, ami abban nyilvánult meg, hogy a különböző társadalmi helyzetű emberek ugyanazon az eseményen vettek részt. Az ellentétek ezzel egy időben mélyültek is, mivel egyrészt a lóversenyzés exkluzív sport (volt), azaz elegendő nagyságú tőke kellett a lovak fenntartásához és versenyeztetéséhez, ugyanakkor az ezzel járó haszon (nyeremény, társadalmi elismertség) is csak őket érintette. Másrészt a különböző árú jegyek által egy olyan térszabályozás jött létre, ami elkülönítette egymástól az eltérő anyagi helyzetű embereket.

Mindezek ellenére a versenyek magukban hordoztak egyfajta mágikus erőt, amely által létrejöhett a társadalmi kiegyenlítődés képze. Egyrészt mindenki szórakozni járt ki a turfra,

³⁹ <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch15s04.html> (2013.01.06.)

⁴⁰ <http://tortenelemszak.elte.hu/data/4128/tuli.pdf> (2012. 11. 01.)

gyakran megesett, hogy a szegényebb népréteg számára magát az éves nyaralást helyettesítette a lóverseny. Másrészt társadalmi ugródeszka volt a zsokék számára, akik a győzelemért kapott hatalmas pénzösszegekkel és a kitüntetett figyelem által a hierarchia magasabb fokára kerülhettek, amennyiben jól tudtak élni a lehetőséggel.⁴¹ Érdekesség, hogy nem csak a zsoké számára volt ez egy kecsegtető út, hanem a dzsentriknek is, akik gyorsan szerettek volna sok pénzhez jutni (a dzsentr számára a zsokéság, mint foglalkozás is kiút volt). Tehát a mágikusság elsősorban a könnyű vagyonszerzésben rejlett, amire nagyon jó példát szolgáltat Krúdy hőse, Alvinczi Eduárd, akit egy a valóságban is létező személyről, Szemere Miklósról mintáztak, hasonló módon tett szert hatalmas vagyonára.

A versenyterek szupranacionálisak voltak, ami szorosan összefügg azzal a ténnyel, hogy a lóversenyzés egyre sikeresebbé válása által a magyarok a külföldiek érdeklődésének középpontjába kerültek. Ugyanakkor a magyarok is figyelemmel kísérték a világ más részein lezajló eseményeket. Az Országos Hírlapban tudósítottak az 1878-as áprilisi bécsi meetingről⁴², de például a Veterinarius szaklapban örömmel adták a közre azt a hírt, hogy a lófuttatások egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek Ausztráliában.⁴³ Ez jól illusztrálható Krúdy szavaival: „-*Várom a festményt!-intett Alvinczi a fotografusgép előtt megfelelő arckifejezését öltve, mert ez az arcképe körülbelül a világ legtöbb képes újságában megjelenik, mert az emberek még szerfelett érdeklődnek a Derby-nyerő lovak tulajdonosai után.*”⁴⁴ Természetesen, mint ahogy a Kilences Bizottságnak is kötelessége volt a külföldi versenyeket figyelemmel kísérni, hiszen a legjobb tenyészállatok beszerzésére kellett törekedniük, úgy a külföldiek is ellátogattak hazánkba felmérni a lehetőségeket.

Széchenyi és Wesselényi törekvéseinek megkoronázásaként említendő az a tény, hogy a turf a hazafias érzéseket is életre keltette. „*De egy nemzet lótényésztésének virágzása nem csak gazdagít: erkölcsre 's karakterre is hasznos befolyással vagyon.*”⁴⁵ A korbéli sajtó rőriemmel és büszkeséggel tudósított a magyar lovak külföldön elért sikereiről: „*Magyar nevű ló győzelme Angliában*”,⁴⁶ „*Magyar lovak külföldön*”⁴⁷. Krúdynál ez a következőképpen jelenik meg: „*Már*

⁴¹ http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn10 (2012. 11. 01.)

⁴² *Országos Hírlap*, 1898. 04.09.: „*A bécsi tavaszi meeting*”. 11. - <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00142/pdf/00142.pdf> (2012.01.06.)

⁴³

⁴⁴ KRÚDY GYULA: *A kékszalag hőse*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. 35.

⁴⁵ BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *A' régi híres ménesekek egyike' megszűnésének okairól*. Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István Könyvnyomtató- Intézete, 1829. 7.

⁴⁶ *Országos Hírlap*, 1898.03.28.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00129/pdf/00129.pdf> (2013.01.06.)

akkor magyar éljenek, üdvívalgások vették körül,... Úgy kísérték a magyarok, mint valami királyt, aki a magyar becsületet vágta ki az idegenben.”⁴⁸ Tehát egyfajta politikai szerepvállalás és társadalomkritika is köthető a lóversenyzéshez.

Ki kell emelni a korabeli újságok turf-tudósításainak társadalomra gyakorolt hatását. Egy új információs csatorna alakult ki, ami által a turfok valódi közönsége mellett megjelentek az olvasók, akik közvetetten részesei lehettek a versenyeknek. Sport-, hír- és élclapok is beszámoltak az eseményekről: Lapok a lovászat- és vadászat köréből (Vadász- és Versenylap), Magyar Turf, Budapesti Hírlap, Vasárnapi Újság, Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, Veterinarius, Országos Hírlap, A természet, Az állatok őre, A Hét, Allgemeine Sportzeitung, Wiener Sport, stb. *„Az „ezerszemű sajtó” asztalánál telepedett meg, ahol az **Allgemeine Sportzeitung**tól és a **Vadász- és Versenylap**tól kezdve minden tollforgató lótudós megjelent lapja képviselőjében.*”⁴⁹

3.3. A versenynapok

Ahogy a korábbi részekből kiderült, a versenyek hatalmas tömegeket mozgattak meg, a vállalkozók pedig hamar megtanulták, hogyan tudnak ebből óriási haszonra szert tenni. Általában több napos ún. *meeting*eket szerveztek. (Az első pesti futam is 1827. június 6-a és 15-e között került megrendezésre.) A versenyeket megelőző napokon a várost ellepték az ideutazó vidékiek és külföldiek, a divatszalonok megteltek, főként a hölgyek, de az urak is elegánsan akartak kinézni a turfon. A futtatások előestéjén bálakat rendeztek, viszont akiket nem hívtak meg sehova, azok is találhattak szórakozási lehetőséget a kocsmákban, a mulatókban és a kávéházakban. *„Ezen az éjszakán a Jockey-Clubbal együtt minden valamire való társaskör, szálloda, vendéglő, de még a szolid városházi sörpince is ki van világítva reggelig...”*⁵⁰ A sajtó is kiemelten foglalkozott a versenynapok eseményeivel, az Országos Hírlap például külön rovatban tudósított az alagi és a bécsi futtatásokról.

⁴⁷ Országos Hírlap, 1898.02.08.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00081/pdf/00081.pdf> (2013.01.06.)

⁴⁸ KRÚDY: 33.

⁴⁹ KRÚDY: 77

⁵⁰ Uo.: 16.

A fogadások megjelenése előtt különösen nagy szerepet kaptak a különféle szórakoztató programok. Ennek nagyon egyszerű okai voltak: némelyek számára a futam nem bizonyult érdekesnek, illetve a szervezőknek igyekezniük kellett mindenkinek magávalragadó élményt nyújtani, mivel sokan „csak” egyfajta társadalmi kényszer miatt mentek el.⁵¹ A csónakversenyek, a galamblovászatok és a szünetekben elhangzó zenekari betétek tették színesebbé az összképet. A turf világa igen színes és zajos volt, ami annak társadalmi jelentőségét is hűen fémjelezte. A futamokban is megjelentek érdekességek, mint a parasztfuttatás vagy az akadályversenyek.⁵² Természetesen a szervezők igyekeztek mindig valami szenzációt is bemutatni, ami által biztosítva volt a helyük a lapokban. A versenyeket követően a résztvevők előzőnlőtték a mulatóhelyeket, főként a zsokék számára volt ez fontos, hiszen a hosszú és gyötrelmes munka után itt tudták a felgyülemlett feszültséget levezetni.⁵³

A kiegyezést követően egyre szorosabb kapcsolat alakult ki Pest, illetve később Budapest és Bécs között, ami az 1870-es évektől még erősebb lett azáltal, hogy a versenyidény napjait egymás között felosztották, így egyfajta kölcsönös együttműködés jött létre. A sajtóban már az év elején megjelent az az évi versenyprogram, az 1878-as évben ez a következőképpen alakult: „*Tavaszi meeting. A l a g o n : Márczius 31-én, április 2, 3, 5., 7., 10. és 11. B é c s b e n : Április 10., 11., 14., 17., 19., 21., 24., 26., 28. napjain. B u d a p e s t e n : Május 7., 8., 10., 12., 14, 15., 17., 19., 21., 22. napjain.*”⁵⁴ Azonban e két városon kívül még máshol is rendeztek versenyeket: Debrecen, Alag, Sopron, Pozsony, Kassa, Kolozsvár, stb.⁵⁵ Ehhez még hozzátartozik az is, hogy az osztrák méneseik jelentős része magyar segítséggel alakult ki. Nagyon jól tükrözi a magyar lovasügyi szakértelem fontosságát a Monarchián belül, hogy az 1875-ben alapított osztrák Jockey-Club első elnöke is magyar volt: gróf Esterházy Miklós. Nem véletlenül élt az a gondolat, hogy a lóversenyzés az egyetlen, amiben a magyarok biztosan meg tudják előzni az osztrákokat, illetve, hogy ez a legrugalmasabb közösügy.

3.4. A nézőtér

⁵¹ http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn10 (2012.11.02.)

⁵² http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn10 (2012.11.02.)

⁵³ Vö. 3.7. Zsokékról szóló fejezettel.

⁵⁴ Országos Hirlap, 1898.03.31.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00132/pdf/00132.pdf> (2013.01.06.)

⁵⁵ <http://tortenelemszak.elte.hu/data/4128/tuli.pdf> (2012.11.01.)

Már korábban előkerült az a nézőpont, hogy a lóversenypálya, illetve maga a nézőtér⁵⁶ egyszerre tömörítette egy helyre a különböző korú, anyagi helyzetű és státuszú embereket, ugyanakkor a kezdetektől fennálló térszabályozás által, újabb különbségtételeknek adott alapot. Ez a különböző áron megvásárolható belépőjegyekből is látszik.⁵⁷ A tömeg sokféleségét legjobban a következő idézet szemlélteti, amelyben ugyan az angliai állapotokra történik utalás, mégis felidézhetjük benne a magyar lóversenypálya világát: „*A pályán a világ legjobb versenylovai a legjobb zsokékkal; izgalomtól túlfűtött légkör, nagyszerű küzdelem; a pálya belsejében és mellett díszes négyesfogatok és cigánykaravánok düledező tákolmányai, előbb arisztokraták és elegáns hölgyek, a világbirodalom születési elitje, politikusok, bukmékek, majd toprongyos tipszerek, mutatványos díjbirkózók, tenyérjósok, a cigánykaravánok purdúi összekeverve, körítésként zsebtolvajok és prostituáltak légioja.*”⁵⁸

Széchenyi minden törekvése ellenére sem tudta megvenni az üllői úti pályát, 1835-ben 45 évi bérletben sikerült megegyeznie a tulajdonos Schmidt testvérpárral.⁵⁹ Az 1880-ra elkészült városligeti pálya jelentősége többek között abban rejlett, hogy nagyobb számú tömeget volt képes befogadni. „*1880-ban- népiünnepélyszerű mozgalom keretében-nyílik meg az új budapesti versenypálya s ezzel már a legújabb idők keretébe lépünk.*”⁶⁰ Ebben az időben a nézőtér alapvetően három részre különült el: nagytribün, kistribün és az állóhelyek. A nagytribün igazán fontos és elegáns hely volt, amit bizonyít az is, hogy rácsozattal volt elkülönítve a többi résztől. „*És a Jockey-Club páholyában és végig a többi páholyokban, amerre a szem ellát, mindenütt egy Derby-napi sugár futamodik az arcokon.*”⁶¹ Az udvari páholy alatt vörös zsinórral a Jockey-Club tagjai számára elkülönített helyet találunk. „*Ezt az emelvényt, amelyet meglehetősen nagy távolság választott el a Jockey-Club, az Udvar, a páholyok számára fenntartott tribüntől, a véletlen adta Alvinczi úrnak,...*”⁶² A szegényebb népréteg is nagy örömmel vett részt a turfon, ezáltal is szórakozhatott, és bővíthetett látóköre: „*-De hát mit csináljon példának okáért a magamfajta szegény pesti ember, ha lóverseny se volna a világon? Tessék elhinni, hogy az*

⁵⁶ 3. számú melléklet: *A nézőtér*

⁵⁷ <http://tortenelemszak.elte.hu/data/4128/tuli.pdf> (2012.11.01.)

⁵⁸ DR. WECSEKLŐY JÓZSEF: *Ló és ember*. Budapest. 1999. 138.

⁵⁹ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 23.

⁶⁰ LOVIK KÁROLY: *A lovassport története*. Norah Kiadó, Budapest, 2000. 109.

⁶¹ KRÚDY: 29.

⁶² KRÚDY: 30.

*szükséges a jó egészséghez, hogy az ember néha ne ebédeljen Pesten, hogy délután a lóversenyre elmehessen. Mit csinálnának a zálogházak, ha nem volnának rendes kuncsaftjaik?*⁶³

3.5 Az társadalmi reprezentáció eszköze

*„A BÉCSI DERBY szombatja volt, amikor a tizenkilencedik századbeli hagyomány szerint, a legszebb június van Bécs városában. Így mondták a költők és az újságírók, akik a monarchia minden részéből összegyűletek, és rendszerint hölgyeiket is magukkal hozták.”*⁶⁴

Már gróf Hunyadi József versenyait is meglátogatták az udvar képviselői, gyakran személyesen az uralkodói pár. Ferenc József is előszeretettel vett részt ilyen sportrendezvényen, ezzel pedig egyfajta politikai támogatottságról tett tanúbizonyságot, vagy éppen annak hiányáról, amikor nem jelent meg. *„Az újságoknak, úgy látszik, igazuk lesz. Mégis Alvinczi lova fog nyerni. Ezért üres a császári páholy... Ezek a magyarok Andrássy Gyula óta még itt Bécsben is magasan hordják az orrukat.”*⁶⁵ Gyakran megesett, hogy maguk az uralkodók és az arisztokrácia képviselői⁶⁶ is futtatták arra érdemesnek tartott lovaikat, erre utal Krúdy következő mondata is: *„A német császár ugyancsak futtatta lovát a Derby-ben.”*⁶⁷ A lóversenypálya találkozóhely volt, ahol aktuálpolitikai és gazdasági kérdéseket vitattak meg, barátságok szövödtek, sőt még a kegyvesztettek számára is lehetőség volt az udvarhoz való közeledésre. A külföldi vendégeket és a társasági életben még nem jártas rokonokat, ismerősöket is be lehetett mutatni egy-egy ilyen alkalommal. A magyar lovak jó hírnevét nagyon jól példázza, hogy az orosz cárné is tőlünk vett lovat, ami akkora jelentőséggel bírt, hogy az újságok hasábjain is megjelent.⁶⁸

Jókai Mór a következőképpen emlékezett a turf pompás világára és fényűzésére, de ugyanakkor az ellenpórus is előkerül: *„A most már világhírré kapott Budapesti lóversenyek alkalmával ismét új életképet mutat a Városliget. A Stefánia-út a leglátogatottabb*

⁶³ Uo.: 81.

⁶⁴ KRÚDY: 7.

⁶⁵ KRÚDY: 29.

⁶⁶ *Országos Hirlap*, 1898.03.28., „Ottó főherczeg Alagon”. 8.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00129/pdf/00129.pdf> (2013.01.06.)

⁶⁷ KRÚDY: 40.

⁶⁸ *Országos Hirlap*, 1989.01.04., „Sárga nyul”. 10.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00046/pdf/00046.pdf> (2013.01.06.)

sétahelylyé válik. Egyik úri fogat a másik elé vágat, egész sora a négy lovas hintóknak versenyez egymással; a hintókban a szépség, a divat gárdaezrede vonul el szemeink előtt, melynek nem akar vége szakadni; s ez a tömege a szépségnek elfoglalja a versenytér tribünjeit. Lenn a turfon látni a hazai közélet celebritásait, híres külföldi vendégekkel együtt, de körülöttük ott nyüzsög, ott forr az egész néptömeg: diák, kereskedő, iparos, s az mind lesi, várja a verseny eredményét, keresi a totalizátort, fogad a paripákra s osztozik az izgalmaiban, örömeiben és csalódásaiban a főrangúak mulatságának, s harsogó éljennel üdvözli a győztest.”⁶⁹ Mivel a társadalom minden rétege megjelent a versenyeken, természetesen az emberekben felerősödött a hiúság és gyakran az irigység érzése. A napilapok sokszor fő hírként számoltak be a turfon történt szenzációs eseményekről, illetve a legújabb divatról. *„Futnak a lovak a gyepen, künn Alagon. A lóverseny megkezdődött és ezzel hivatalosan is kezdetét veszi a tavaszi-nyári szezon. A nők nyakáról eltűnnek a szőrmecsodák, a nehéz téli ruhák helyébe lengébb, áttetszőbb, kábitóbb öltözetek kerülnek, hogy előkészítsék a fehérség divatjának idejét.*”⁷⁰ Azt is mondhatnánk, hogy a versenyeken a pénz, a nők és a lehetőségek összpontosultak. Ennek fényében joggal elfogadható az a nézet, hogy aki számított a társadalomban, az megjelent a lóversenypálya nézőterén. *„Őket csodáltuk télen szőrmés bundájukban, mélyen dekoltált estélyi ruhájukban, -ezért a divatért külön hála és elismerés járt a szabóművészeknek, -őket láttuk elsuhanni kocsik és autók mélyében, most pedig künn a gyepen*”⁷¹. A férfiak az angol mintát követve cilindert és redingót viseltek.

A kor emblemikus lovasa az a bajnai nemes volt, aki körül legendák szövődtek, és az „ördöglovas”-ként emlegették. Gróf Sándor Móric lovas bravúrjaival írta be magát a magyar történelembe. Lovik Károly a következőket írta róla: „Már a versenyügy első éveiben, sőt előttük megjelenik gróf Sándor Móric, a híres lovas, akinek kék frakkja, nanking pantallona, régies cilindere a legkülönbözőbb, és mindig veszedelmes helyeken bukkan fel... négyes fogaton hajt le Budáról a meredek lépcsőn... most a zajló Dunán úsztat át, amott pedig gróf Széchenyi István sétabotján ugrott át.”⁷² A gróf a magyar lovas virtus példaértékű alakja, nemcsak korában, hanem még ma is.

⁶⁹ <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch15s04.html> (2013.01.06.)

⁷⁰ *Budapesti Hírlap*, 1916 áprilisi szám. <http://www.huszadikszazad.hu/1916-aprilis/bulvar/futnak-a-lovak-a-gyepen> (2012. 11. 06.)

⁷¹ Uo.

⁷² LOVIK KÁROLY: i. m. 92-94.

3.6. Istállótulajdonosok

Az istállószínek megkapásához vagyona és erkölcsi feddhetetlenségre volt szükség. A lóversenyzés a mai napig exkluzív sportnak számít, hiszen ahhoz, hogy valaki egy ménest és versenyistállót fenn tudjon tartani, megfelelő nagyságú tőke kellett, illetve kell. Csak ezeknek az embereknek volt anyagi fedezetük ahhoz, hogy futtatóként részt vegyenek a turfon. Krúdy regényében a századforduló legtehetősebb emberei tűnnek fel a lóversenytéren (Rotschildok, Springer, a „létra-termetű”⁷³ Dreher Antal úr).

Nagyon érdekes a futtatók társadalmi rétegének korszakos változása, amit a versenyekről készített írások (pl. Gyepkönyvek) és az újságok hasábjain is nyomon követhetünk. A reformkorban, a modern lóversenyzés hajnalán még csak a legtehetősebb nemesi családok engedhették meg maguknak lovaik gyepen való kipróbálását. A gyepkönyvek eredménylistáját nézve a következő nemesi nevek tűnnek fel: Széchenyi, Esterházy, Batthyány, Károlyi, Wesselényi, Pejachevich.⁷⁴ Érdekes még a lóversenyügy előmozdítását szorgalmazó, 1829-ben alapított „ideig óráig lévő Igazgatóság” névsorát megnézni: Andrássy, Blaskovich, Keglevich, Lamberg, Orczy, Wenckheim, stb.⁷⁵ A kapitalizmus és a fokozott polgárosodás következményeként az 1860-as években feltűntek a pénzemberek a lótulajdonosok sorában, így például a Baltazziak és a Rotschildok. Az 1880-as évektől a gazdag sörgyáros, Dreher, Springer, valamint Mauthner-Markhof neve szembetűnő. A századforduló éveiben már az orvosok, közjegyzők és ügyvédek is megengedhették maguknak ezt a drága sportot. Tehát a kor új társadalmi és gazdasági hatásai az istállótulajdonosok személyében is éreztették hatásukat.

Korábban már tettem utalást arra, hogy a turffal és főként a nyereménnyel lehetővé vált a vertikális társadalmi mobilitás, ami a korban nagyon kevés esetben volt kieszközölhető. Krúdy

⁷³ KRÚDY: 15.

⁷⁴ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 25-26.

⁷⁵ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 188-189.

regényében az egyik leghíresebb futtatóval, Alvinczi Eduárddal, azaz Szemere Miklóssal⁷⁶ ismerkedhetünk meg, aki kisbirtokos diplomatából lett istállótulajdonos. Egy igazi külön életútjával szembesülünk a műben, aki átélte a teljes szegénységet, amikor Moszkvában eljátszotta a családi vagyont, ugyanakkor a szerencsejátékkal, majd később a lóversenyzéssel hatalmas hírnévre és vagyonra tett szert, valamint biztos egzisztenciára. Politikusként ugyan nem aratott babérokat, de a lovász- és edzőképzésben nagy sikereket könyvelhetett el. A Széchenyi-féle nézetet képviselte, miszerint a lóverseny messze túlmutat önmagán, azáltal, hogy hatalmas gazdasági és politikai hasznot hajt az ország számára. Sikereit nem általánosíthatjuk, ugyanis sokaknak a turfon tört derékba karrierjük, kölcsönöket vettek fel, és megesett, hogy egyesek az öngyilkosságban látták a kilátástalanságtól való szabadulás lehetőségét. *„Azt hiszem-mond Alvinczi úr hintójában a mellette ülő Regényinek-, az a régi divat lesz visszatérőben, mikor a szülők halálos ágyukon megint megesketik fiaikat, hogy a lóversenytől pedig tartózkodjanak. Láttam Péchy-t, milyen halotthalvány lett az öngyilkos hírére?”*⁷⁷ A sajtó is nyomunkövette az istállótulajdonosokkal kapcsolatos történeteket: *„A Péchy és Üchtritz-istálló”*⁷⁸, *„Új versenyistálló-tulajdonosok”*⁷⁹. Az évi költség a dualizmus korában mintegy 493 500 koronát tett ki, viszont a tiszta bevétel ugyanebben az intervallumban csak 250 000 korona volt.⁸⁰ Ebből nem nehéz megállapítani, hogy az istállótartás haszonszerzés helyett inkább komoly költségekkel járt. A lóverseny sem volt spekulációktól és csalásoktól mentes, és az is megesett, hogy az igazságszolgáltatásnak kellett vitás ügyeket megoldania. Péchy Andor is bíróság elé került egy gyanús lóvétel ügyében. A sajtó folyamatosan tájékoztatott a történetekről.⁸¹

3.7. Zsokék

A lóversenyeknek két főszereplője volt: a zsoké és a lova. A sajtó fokozatos terjeszkedése magával hozta azt a jelenséget, ami mai világunkban már teljesen megszokott: a sztárkultuszt. Az olvasókat minden apró részlet, pletyka és kulisszák mögötti történés érdekelte. *„Az alagi lóversenypályán szomorú eset hozta lázas izgatottságba a közönséget. Az 5000 méteres*

⁷⁶ 5. számú melléklet: Szemere Miklós fogadja a gratulációkat

⁷⁷ KRÚDY: 80.

⁷⁸ Országos Hirlap, 1898.02.24.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00097/pdf/00097.pdf> (2013.01.06.)

⁷⁹ Országos Hirlap, 1898.02.04.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00077/pdf/00077.pdf> (2013.01.06.)

⁸⁰ http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn18 (2012. 11. 02.)

⁸¹ Országos Hirlap, 1898.04.13.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00144/pdf/00144.pdf> (2013.01.06.)

*Hadseregi akadályversenyben szerencsétlenség történt, melynek áldozata Kvassay Károly huszárhadnagy. Kvassay, gróf Merveldt századosnak Gosse-ját lovagolta. Ez a ló már a minap sem ugrott jól.*⁸²

Mivel Széchenyi angol minta alapján szervezte a versenyeket, bármennyire is szeretne volna magyarítani a turf világot, szüksége volt angol szakemberekre, akik „kiképezik” a hazai szakértőgárdát. Ugyan voltak a grófnak próbálkozásai arra, hogy csak magyarok lovagolják a versenylovakat, de be kellett látnia, hogy szükség van az angol szakértelem bevonására. Nagyon érdekes jelenség, hogy a külföldről érkező emberek könnyen alkalmazkodni tudtak a magyar viszonyokhoz, gyermekeiket már az új kultúrában nevelték fel, így hamar beolvadtak a társadalomba. Ma már az idegen eredetű nevek utalnak egy-egy hasonló folyamatra. A három legjelentősebb külföldi szakember Francis Cavaliero, Thomas Benson és Robert Hesp voltak. Közös vonás, hogy mindhármójukat arisztokraták szerződtették, sorrendben az Esterházy hercegi család, gróf Hunyadyék és Batthyányék.⁸³ 1882-ben született meg az az intézmény, amelynek feladata a lóversenyügyek magasszintű gondozása volt. Báró Wenckheim Béla, gróf Batthyány Elemér, gróf Csekonics Gyula és gróf Erdődy Rudolf álltak a társaság élén, amelynek keretében tanfolyamokat és külföldi tanulmányutakat szerveztek, valamint ügyeltek az erkölcsi nevelésre is.⁸⁴ Ez az egyesület Magyar Lovaregylet nevet viselte.

A zsokék lovászfíúként kezdték karrierjüket, de ha kitartóan dolgoztak, hatalmas lehetőségekhez jutottak. Itt nem játszott fontos szerepet a származás, inkább a megfeszített munka túrásra való képesség. Gyakran koplaltak, sanyargatták testüket annak érdekében, hogy a lónak minél kisebb terhet kelljen a hátán cipelnie. Itt meg kell jegyezni, hogy még ma is vannak fizikai kritériumok a jó zsokék kiválasztásában: hajlékonyság, alacsony termet és kicsi testsúly. A testsúly fontossága abból is látszott, hogy az újságokban külön kiemelték, hogy mekkora teherrel nyertek a lovak.⁸⁵ A verseny sok veszélyt rejtett magában, de megérte kockáztatni a haszon reményében, ugyanis a ló tulajdonosa mellett a zsoké is részesült a haszonból.⁸⁶ A versenyek után felszabadult a sok hónap alatt felgyülemlett feszültség, ezért általában elmentek mulatni a zsokék. Az ilyen esték alatt alapozódott meg az a mai napig élő sztereotípiája, hogy a

⁸² *Budapesti Hírlap*, 1907. novemberi száma. <http://www.huszadikszazad.hu/1907-november/sport/az-akadalyverseny-halottja> (2012.11. 06.)

⁸³ DR. FEHÉR DEZSŐ: i. m. 39- 43.

⁸⁴ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 98.

⁸⁵ *Országos Hírlap*, 1898.01.25.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00067/pdf/00067.pdf> (2013. 01.06.)

⁸⁶ <http://tortenelemszak.elte.hu/data/4128/tuli.pdf> (2012. 11. 02.)

zsokék könnyen szerzett pénzt könnyen elherdálták a mulatozás alatt.⁸⁷ Ennek volt valós alapja, de ellenpélda is akadt: Janek Géza, a híres zsoké takarékoskodni is tudott, és autót vett magának.⁸⁸ Miután kiöregedtek a szakmából, trénerként és lóidomárként folytatták pályájukat, ezzel is tovább tudták adni a megszerzett tapasztalatokat, így pedig hozzájárultak a magyar lótenyésztés és lóversenyzés színvonalának megtartásához.

Itt kell kitérni a sajtóban is megjelenő kételyekre és ellenérvekre a lóversenyek kapcsán. A versenyek veszélyességéről és értelmetlenségéről tudósítanak az Az Állatok Őre nevet viselő újság 1893 áprilisi számában, az „*Egy akadályverseny*”⁸⁹ című cikkben. Egy megrendítő és szerencsétlen példa bemutatásával illusztrálja a szerző, hogy mekkora kínzás ez az állatok számára, a zsokét és a tulajdonost csak a pénz és az elismerés érdekli, a közönség figyelmét pedig a fogadások kötik le teljes egészében. A balszerencsés zsokét ugyan még valamennyire sajnálják, de a szegény ló, akit lábtörtés miatt le kell löni, már senkit sem érdekel.

3.8. Híres lovak

Ahhoz, hogy az aranykor elérkezessen, tudatos, előrelátó és kitartó munkára volt szükség. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a lótenyésztésben anyagi áldozatokat kell hozni, ugyanis a legjobb ménekkel kell a legmegfelelőbb kancákat fedezni, megfelelő takarmányozást és nevelést kell biztosítani, valamint igyekezni kell minél jobb vérvonalat kialakítani, ehhez azonban hosszú idő és nagy adag szerencse kellett, és kell ma is.

Mielőtt a kor két emblematisz lovára térnénk rá, meg kell említeni a kisbéri ménes 1865-ös vásárlását, az angol telivér mént, Buccaneert. 1866 és 1886 között fedezőmén volt Kisbéren, és 13 Derby-nyerő utódot nemzett. Köztük volt az a magyar mén, aki 1873-ban született, és a Baltazzi testvérek tulajdonaként 1876-ban megnyerte Anglia legrangosabb versenyét, az Epsom Derbyt, így a második olyan külföldi ló lett a világon, aki a szigetországból nyerni tudott. Ez azért volt jelentős, mert felhívta a világ figyelmét hazánkra és a felívelőben lévő lótenyésztésre. Kisbér után következett a magyar lovászat talán joggal mondhatóan legnagyobb alakja, aki még számunkra és a jövő nemzedékének is példakép a kiemelkedő

⁸⁷ http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn4 (2012. 11. 02.)

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ *Az Állatok Őre*, 1894. július- http://epa.oszk.hu/02100/02147/00012/pdf/allatokore_1894_03_107-108.pdf (2013.01.06.)

teljesítményével. Kincsemről, a verhetetlen sötétsárga angol telivér kancáról van szó, aki 54 versenyéből 54-et megnyert.⁹⁰ Blaskovich Ernő kancájának idomárja Gödön a korábban említett Robert Hesp volt. Tenyészkancaként ugyan továbbörökítette a kiváló géneket, azonban utódai nem tudták elérni sikerességét. Számunkra mégis a kortárs véleményezések játszanak fontos szerepet: „*Tenyésztésünk a hetvenes években állt tetőpontján. 1876-ban nyerte meg Kisbér az angol derbyt, és ugyanez évben lép Kincsem a pályára. Melyik volt jobb, önkéntelenül ez a kérdés áll elénk... mind a kettő kiváló volt.*”⁹¹ Az emberek csodálták Kincsemet, bíztak benne, sőt azt is mondhatjuk, hogy beteljesítette azokat a vágyálmokat, amiket másként nem élhettek meg. A kispolgár, akinek sablonok határozták meg egész életét, egy pillanatra részese lehetett a varázslatnak, ami a megmagyarázhatatlan teljesítményből fakadt.

Természetesen az állatvédők is hallatták hangukat, az *Az Állatok Őre* című szaklapban több cikk is megjelent ezzel kapcsolatban: „*A bécs-berlini távlovaglás*”⁹², „*A versenylovaglás ellen*”⁹³. Szerintük a távlovaglás nem más mint versenylovaglás, ahol a lényeg a győzelem és a teljesítés akár a lovak élete árán is.

3.9. Falkavadászat és agarászat

A munka fő célja felhívni a figyelmet a lóversenyzés gazdaságra, társadalomra és politikára gyakorolt jótékony hatására, mindeközben ugyanakkor bemutatni, hogy mennyire szerteágazó témáról van szó, ebből kifolyólag pedig rengeteg új kutatási lehetőséget nyújt. A sport egyébként is kiváló közösségformáló tevékenység, de amikor az még gazdasági, politikai és kulturális haszonnal is bír, megerősíti nemzeti identitásunkat, érdemes rá odafigyelnünk, főleg ilyen nehéz időkben, amikor az egyre elhatalmasodó globalizáció negatív hozadékaként megfélemezünk hagyományainkról, történelmünkéről és az ősök által felhalmozott évszázados tapasztalatokról.

⁹⁰ DR. FEHÉR DEZSŐ- TÖRÖK IMRE: *A verhetetlen Kincsem*. Budapest, Natura Kiadó, 1974.

⁹¹ LOVIK KÁROLY: i. m. 106.

⁹² *Az Állatok Őre*, 1892. november, 55.- http://epa.oszk.hu/02100/02147/00005/pdf/allatokore_1892_05_055-056.pdf (2013.01.06.)

⁹³ *Az Állatok Őre*, 1893. október, 156.- http://epa.oszk.hu/02100/02147/00009/pdf/allatokore_1893_04_156.pdf (2013.01.06.)

A falkavadászat⁹⁴ az arisztokrácia⁹⁵ körében volt elterjedt olyannyira, hogy még a királyi pár is gyakran űzte a vadat. Ez nem véletlen, hiszen a kutyák és a lovak fenntartása is hatalmas összegeket emésztett fel. Erzsébet királyné⁹⁶ Gödöllőn és gróf Esterházy Miklós Káposztásmegyeren szervezett nagyon jelentős falkavadászatokat. Természetesen ez is Széchenyi nevéhez kötődik, hiszen Angliából ő hozta be hazánkba a sportot. Mi sem bizonyítja jobban ezt, mint az egyedi ruházat, ami angol mintát követett. Fekete cilindert a vadászó arisztokraták hordtak, míg a személyzet kobakot viselt. Rókavadászatra vörös kabát⁹⁷ dukált, szarvasra zöld, vonszalékra, azaz nem élő vadra való vadászatkor szürke frakkot viseltek. A kabátok eltérő színű gallérjai, illetve a réz vagy aranyozott gombjai különítették el egymástól a vadászatban résztvevő csoportokat. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy voltak teljesen eltérő egyenruhák is, például a Dalmandi falkavadász társaságé, akik magyaros ruházatukkal hívták fel magukra a figyelmet.⁹⁸ Krúdynál ez a következőképpen jelent meg: „*Mióta Erzsébet Királyné meghalt és Ferencz József is abbahagyta a falkavadászatot Gödöllő tájékán: a középosztályban megint elsimultak az ellentétek. Nem volt „udvarképességhez” kötve többé a kopó után való hajszá. A vörös frakk majdnem egyenlő lett a közönséges, kerekszlű lovaglókabáttal, amelyben az agár után futtatnak. A bársonysapka és a kacsatollas vadászkalap megint kezét fogotte fejtegette álláspontját Máriássyné...*”⁹⁹ Az agarászat a köznemesség sportja volt, általában az Alföldön (Gyula, Szolnok, Nyíregyháza, stb.) űzték ezt a tevékenységet. A korszak egyik leghíresebb agarásza báró Podmaniczky Géza volt, akiről Krúdy a következőképpen írt: „.... így felelt erre Podmaniczky Geyza (aki ezidőtájt a legöregebb agarász volt Magyarországon, miután a 70-dik életévét a nyeregben már betöltötte).”¹⁰⁰

A vadászatok fontossága két kérdéskörben kerekedett ki: a lótenyésztésben és a társasági életben. A falkavadászatokra magasan telivérezett félvéreket vagy telivéreket használtak, hiszen fontos volt a gyorsaság, a jó ugróképesség, a kitartás és a bátorság. Az agarászatokon általában a közepes termetű, a nyúl meglátásakor rögtön vágtazni kezdő, ámde jó idegrendszerű lovakat

⁹⁴ 6. számú melléklet: Andrassy Manó: *A csákói vadásztanya, falkavadászat, 1857*

⁹⁵ *Országos Hirlap*, 1898.01.02.: „Vadászatok gróf Zichy Jenőnél”. 12.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00044/pdf/00044.pdf> (2013.01.06.)

⁹⁶ 7. számú melléklet: *Erzsébet királyné angol telivér lován*

⁹⁷ *Országos Hirlap*, 1898.02.08., 12.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00081/pdf/00081.pdf> (2013.01.06.)

⁹⁸ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 85.

⁹⁹ KRÚDY: 97.

¹⁰⁰ KRÚDY.: 100.

részesítették előnyben.¹⁰¹ Tehát a lovak turfon való szerepeltetése előtt érdemes volt kipróbálni őket vadászat közben, sőt egyfajta edzési lehetőségnek is minősült ezafajta tevékenység.

A másik fontos hatás a közösségi életben volt érezhető. *„Én legalább felényire sem becsülném e szép férfias időtöltést s az illy összejövedeleknék társadalmi szebb czélját is feltételezem, mit azonban itt hiába kerestem. Az én szives házi gazdám D. S. — mint magyar ember szokta —már a vadászat előestéjén minden megérkezett agarászt meghitt a faluból másnapra barátságos lakomára, hogy vadász szokáshoz képest vig poharak közt vitatkozzunk a nap eseményeiről s a napjainkban erre olly ritkán nyiló kedves alkalmat felhasználjuk.”*¹⁰² Természetesen a Kékszalag hősében is előkerül az agarászat mint a társasági élet egyik fontos eseménye: *„... Az agarászok társasága most is ellátogatott az özvegy grófnéhoz, megitták valódi kínai teáját, megkóstolták kivételesen jó külföldi borait,... megbeszélték az agarászat eredményét, különböző módon magasztalták a kutyákat...”*¹⁰³ Számos cikkben térnek ki a vadászat körülményeire, amelyből megismerhetjük a vadászatok helyszíneit, szereplőit, eseményeit és legfőképpen eredményeit. Egy-egy érdekesség is helyet kapott a lapokban, így az Országos Hírlap 1878 január 4-ei számában egy addig még soha nem látott sárga nyúlról számolt be.¹⁰⁴

¹⁰¹ GYÖRFFY- VILLÁM- HECKER- JANKOVICS- SZELESTEY: i. m. 86-87.

¹⁰² *Vadász- és Versenylap*, 1859. február 28.

http://epa.oszk.hu/01600/01659/00042/pdf/vadasz_es_versenylap_EPA01659_1859_03_06_02_28.pdf

¹⁰³ KRÚDY: 98.

¹⁰⁴ *Országos Hírlap*, 1898.01.04., 10.- <http://epa.oszk.hu/00200/00242/00046/pdf/00046.pdf> (2013.01.06.)

4. BEFEJEZÉS

A munka fő célját sikerült megvalósítani: bebizonyosodott, hogy a lóversenyzés jótékony hatása az élet minden területén érezte hatását a dualizmuskori magyar társadalomban, emellett pedig kiváló szűrő, amin keresztül új nézőpontból tekinthetünk a magyar nemzet Osztrák-Magyar Monarchián belül betöltött szerepére. Összegzésként elmondható, hogy valóban a lótenyésztés és lóversenyzés bizonyultak a legrugalmasabb közös ügynek, és a magyarok ebben egyértelműen meg tudták előzni az osztrák félt. Megállapítható, hogy a XIX. század elején lefektetett alapkövekre a Monarchia keretein belül lehetett építkezni. Sajnálatos, hogy a fejlődést az első világháború félbeszakította, ezzel pedig a visszaesés vette kezdetét. Érdekes azonban, hogy a frontok összeomlása ellenére az 1918-as versenyév zárónapjának futamait megtartották, hiszen az emberek igényelték a turfot.

Mivel igen szerteágazó témáról van szó, a jövőben tematikusan szeretném vizsgálni a magyar lovászatot az Osztrák-Magyar Monarchia idejében, emellett pedig az aranykort követő hanyatlás okaival és következményeivel való foglalkozást is érdemesnek tartom.

BIBLIOGRÁFIA

1.1. Források

1. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: *Lovakrul.* - <http://mek.oszk.hu/06900/06915/>
2. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: *Néhány szó a' lóverseny körül.* Pest, Heckenast, 1838.
3. BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *A' régi híres ménesek egyike' megszűnésének okairól.* Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István Könyvnyomtató-Intézete, 1829.
4. BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS: *Teendők a lótenyésztés körül.* Kolozsvár, Barráné és Stein tulajdona, 1847.
5. *Kincsem-Nemzeti Lovas Program*
6. KRÚDY GYULA: *A kékszalag hőse.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956.
7. LOVIK KÁROLY: *A lovassport története.* Budapest, Noran Könyvkiadó, 2000.
8. WENKHEIM JÓZSEF: *Gondolatok a' Magyar Országai hanyatló lótenyésztésének helyreállításáról, és ezen tzelý el-érésére vezetõ segéd Eszközökrül.* Budapest, Agroinform, 1988.

1.2. Szakirodalom

1. DR. FEHÉR DEZSŐ: *Az angol telivér Magyarországon.* Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1990.
2. DR. FEHÉR DEZSŐ-TÖRÖK IMRE: *A verhetetlen Kincsem.* Budapest, Natura Kiadó, 1974.
3. DR. FEHÉR DEZSŐ: *Gróf Széchenyi István művei- előadsásorozat születésének 200. Évfordulója alkalmából-II. Lovakrul.* Széchenyi alap, 1991.

4. DR. FEHÉR DEZSŐ- TÖRÖK IMRE: *Százéves a magyar ügetőversenyzés (1883-1983)*. Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó-Magyar Lóverseny vállalat, 1983.
5. HERMANN GASSEBNER: *Die Pferdezucht in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. Wien, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1893-1894.
6. GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
7. GYÖRFFY-VILLÁM A.-HECKER W.-JANKOVICS M.-SZELESTEY LÁSZLÓ: *Lovas nemzet- A magyarság és a ló évezredekén átívelő barátságáról*. Budapest: Helikon Kiadó, 2004.
8. NOVOTNI PÉTER: *Magyar lovak: fókuszban a magyar lófajták*. Nyíregyháza, Pro-Book, 2008.
9. TÖRÖK IMRE: *Híres lovak, híres lovasok, híres versenyek*. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1959.
10. DR. WECSEKLŐY JÓZSEF: *Ló és ember*. Budapest, Noran, 1999.

1.3. Újságok

1. Vadász és Versenylap-<http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=1659>
2. Budapesti Hírlap-<http://www.huszadikszazad.hu/forrasok>
3. Vasárnapi Újság-<http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=30> (2012. 11. 03.)
4. Országos Hírlap-<http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=00242>
5. Veterinarius- <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=02064>
6. Az Állatok Őre- <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=02147>

1.4. Internetes címek

1. http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html#fn18
2. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=01659>
3. <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=00030>
4. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/tuli.html>
5. <http://www.huszadikszazad.hu/>

6. <http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/tarsadalmi-kapcsolatokert-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-kormany-elfogadta-a-kincsem-nemzeti-lovas-programot>
7. <http://www.lotenyesztortenet.hu/a-lotenyesztes-aranykora-1869-1914>
8. http://www.lovasszovetseg.hu/fajlok/Kincsem_program_egyeztetesre.pdf
9. <http://www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/zeidler42.pdf>
10. <http://tortenelemszak.elte.hu/data/4128/tuli.pdf>

MELLÉKLET

1. számú melléklet: *Széchenyi lovon*

2. számú melléklet: *A Nemzeti Lovarda épülete*

3. számú melléklet: *A nézőtér*

4. számú melléklet: *Társaság a turfon*

5. számú melléklet: *Szemere Miklós fogadja a gratulációkat*

6. számú melléklet: *Andrásy Manó: A csáki vadásztanya, falkavadászat, 1857*

7. számú melléklet: *Erzsébet királyné angol telivér lován*

8. számú melléklet: *Lotz Károly: Ötösfogat, 1857*

9. számú melléklet: *Benczúr Gyula: Budavár visszavétele, 1896*

10. számú melléklet: *Gróf Sándor Móric kocsizása a budai várba vezető lépcsőn*

A mellékletek forrásai:

1. http://magyar-lovaskultura.hu/pages/olvasonaplo/szechenyi_lovakrol.htm (2012. 11. 07.)
2. <http://egykor.hu/budapest-v--kerulet/nemzeti-lovarda-pesten/623> (2012. 11. 07.)
3. http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html (2012. 11. 07.)
4. http://bfl.archivportal.hu/id-863-tuli_andrea_zold_szinpad_loverseny.html (2012. 11. 07.)
5. <http://www.huszadikszazad.hu/1907-majus/sport/a-kiraly-dij> (2012. 11. 07.)
6. <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1708.html> (2012. 11. 07.)
7. <http://www.zetapress.hu/kultura/kiallitas/6966> (2012. 11. 07.)

8. <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1389.html> (2012. 11. 07.)
9. <http://mek.oszk.hu/04200/04278/html/elemzes.htm> (2012. 11. 07.)
10. <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00213/datum05795/cim205804.htm> (2012. 11. 07.)